

Уляна Володимирівна Варнава,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Дворянська 2, м. Одеса, Україна

МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ ЖИТТЄВИХ ТРУДНОЩІВ У СУЧАСНІЙ СІМ'І

У статті аналізуються механізми додання сімейних труднощів. Опановуюча труднощі поведінка, або копінг, – це свідомо цілеспрямована поведінка на відміну від поведінки захисної. Саме копінг визначає життєздатність, адаптивність сім'ї. Однак слід зауважити, що він по-різному представлений у сім'ї як загалом, так і у членів сім'ї. Здебільшого у вітчизняній психології дослідження копінгу відбуваються на рівні емпіричного вивчення деяких його особливостей у певних контингентів або констатації того, як ці особливості співвідносяться з окремими індивідуально-психологічними або соціально-демографічними характеристиками. У сучасній науковій літературі співіснують численні й багато в чому суперечливі теоретичні концепції феномену копінг-поведінки, а також термінологічні визначення цього феномену. Копінг є стабілізуючим фактором, що допомагає родині здійснити психологічне пристосування під час пережитого стресу. Ця свідомо поведінка спрямована на активну зміну, перетворення ситуації, що контролюється, або на пристосування до неї, якщо ситуація не контролюється. Конструктивний (продуктивний) копінг зазвичай має позитивні наслідки для сімейного функціонування. Нефективний (непродуктивний) копінг пов'язаний з переважанням емоційних реакцій на ситуацію, своєрідною «фіксацією» на них і проявляється у вигляді занурення в переживання, самозвинувачення, обвинувачення один одного, залучення одним членом сім'ї інших до свого непродуктивного становища. Рівень і якість подолання життєвих труднощів залежать від того, наскільки успішно функціонує сім'я, тобто від того, як вона виконує свої головні функції. Нормально функціонуюча сім'я – це сім'я, яка забезпечує необхідний мінімум добробуту, соціального захисту та розвитку її членів. Дисфункціональна сім'я – та, в якій виконання функцій виявляється порушеним, внаслідок чого виникають передумови для проявів різного роду стресорів.

Ключові слова: копінг-поведінка, захисні механізми, психологічні особливості, сім'я.

Постановка проблеми. Постійно зростаюча напруга в сучасному суспільстві призводить до посилення дисбалансу у структурі взаємин особистості. Складні життєві ситуації, з якими постійно стикається сім'я, дедалі частіше не вдається вирішити за короткий час і у звичний спосіб, тобто вони самі набувають кризового характеру. Дослідження механізмів, які виникають, розвиваються та допомагають сім'ї впоратися з важкою життєвою ситуацією (або стресом) способами, адекватними особистісним особливостям та ситуації постає дуже актуальним у сучасній науці.

Метою статті виступає аналіз існуючих механізмів додання життєвих труднощів у сучасній сім'ї.

В умовах стресу психологічна адаптація людини відбувається, головним чином, за допомогою двох механізмів: психологічного захисту і копінг-механізмів (опановуюча поведінка). Щоби взаємодіяти зі скрутною, кризовою ситуацією необхідні навички опановуючої поведінки – особливої соціальної поведінки, сенс якої – опанувати, дозволити або пом'якшити, звикнути або ухилитися від вимог, що ставляться кризовою ситуацією, а також, можливо, запобігти їй, своєчасно розв'язавши. Опановуюча труднощі поведінка, або копінг, – це свідомо цілеспрямована поведінка на відміну від поведінки захисної. Саме копінг визначає життєздатність, адаптивність сім'ї. Однак слід зауважити, що він по-різному представлений у сім'ї як загалом, так і у членів сім'ї.

На думку Б. В. Зейгарник, можна виділити деструктивні та конструктивні заходи захисту. Перші пов'язуються з неусвідомленістю їх суб'єктом, а другі – з усвідомленим прийняттям і регуляцією. Матеріал досліджень патології дослідниці показує: багато симптомів при неврозах, важких соматичних захворюваннях виявляють собою неусвідомлені хворими заходи захисту. Несвідомий і неконструктивний захист відзначається і у здорової людини в ситуації фрустрації. Такі симптоми, як негативізм, аутизм часто є засобами прикриття порушеного спілкування.

Б. В. Зейгарник підкреслює, що проявляючись на неусвідомлюваному рівні, заходи захисту нерідко призводять до деформації вчинків людини, порушення гармонійних зв'язків між цілями поведінки та обумовленою поведінкою ситуацією. Свідомо поставлена мета і контроль за своїми діями на шляху досягнення мети стають основними ланками опосередкованої поведінки.

У ситуаціях, що ускладнюють досягнення поставлених цілей, або загрозливих особистісним установам людини, людина нерідко свідомо вдається до заходів психологічного захисту.

Однак, копінг є стабілізуючим фактором, що допомагає родині здійснити психологічне пристосування під час пережитого стресу. Опановуюча поведінка – це цілеспрямована соціальна поведінка, що дозволяє суб'єкту впоратися з важкою життєвою ситуацією

(або стресом) способами, адекватними особистісним особливостям та ситуації через усвідомлені стратегії дій. Ця свідомо поведінка спрямована на активну зміну, перетворення ситуації, що контролюється, або на пристосування до неї, якщо ситуація не контролюється [5]. При такому розумінні копінг-поведінка важлива для соціальної адаптації здорових людей. Стилі і стратегії опанування розглядаються як окремі елементи свідомої соціальної поведінки, за допомогою яких людина може впоратися з життєвими труднощами [1]. Іншими словами, опанування, або копінг, – це процес, коли людина витримує, терпить, зникає, уникає і /або вирішує стресову, тобто напружену, ситуацію. Встановлено, що адаптивні можливості копінг-поведінки збільшуються під дією сильніших стресорів. Це означає, що чим сильнішим є стресор, тим більш явно виражена копінг-поведінка у людей, які добре адаптуються, і сімей. Важливі чинники, що впливають на виразність копінга, істотно збільшуються: у людей, що пережили несподіване розлучення; у чоловіків, що повернулися після участі у бойових діях до мирного, родинного життя. Тобто, очевидно, що сім'ї можуть по-різному реагувати на стрес. Способи (стратегії, стилі) функціонального, або продуктивного, копінга сім'ї в стресовій ситуації зазвичай містять: 1) пошук інформації, розуміння стресової ситуації, події; 2) пошук соціальної підтримки від близького оточення, родичів, друзів, сусідів, інших людей, що знаходяться в подібних ситуаціях, і фахівців; 3) гнучкість родинних ролей; 4) оптимізм, віру в краще; 5) повноцінне спілкування в родині, налагоджену комунікацію; 6) участь всіх членів сім'ї в розв'язанні проблем, труднощів [5].

Конструктивний (продуктивний) копінг зазвичай має позитивні наслідки для сімейного функціонування. У сім'ї спостерігаються такі наслідки, як: вирішення проблеми або важкої ситуації, зниження рівня напруження, тривоги, дискомфорту, душевний підйом і радість подолання. Якщо ситуація не може бути розв'язана в короткий термін, відбувається переоцінка ситуації і нова оцінка себе в ситуації, в основі якої лежить зміна ставлення членів сім'ї до проблеми, позитивне тлумачення того, що відбувається, оптимізм. Важливо зазначити, що при цьому не знижується мотивація досягнення, зберігаються реалістичний підхід до оцінки події і здатність сім'ї мобілізувати сили.

Неефективний (непродуктивний) копінг пов'язаний з переважанням емоційних реакцій на ситуацію, своєрідною «фіксацією» на них і проявляється у вигляді занурення в переживання, самозвинувачення, обвинувачення один одного, залучення одним членом сім'ї інших до свого непродуктивного становища. Це коло неефективних поведінкових реакцій набагато ширше, однак, у цьому переліку представлені ті, що найбільш часто зустрічаються в сучасних українських сім'ях. Так, іноді деякі члени сім'ї постійно скаржаться, шкодують, ображаються на «несправедливе» ставлення життя до них, замість того, щоб діяти. Уникан-

ня, як стиль подолання, також може бути непродуктивним. Воно проявляється у вигляді відходу від проблеми, засіб не думати про її вирішення взагалі, бажання забути уві сні, «розчинити» свої негаразди в алкоголі або компенсувати негативні емоції їжею, сховатися за спиною компетентних людей, які гарантують соціальну підтримку і вирішення проблеми, замість самої сім'ї. Нерідко це поведінка характеризується наївною, інфантильною оцінкою того, що відбувається.

Ефективність (продуктивність, конструктивність) копінга проявляється в тривалості позитивних наслідків. Вони можуть бути або короточасними або довготривалими. Короточасні, зазвичай, визначають за психофізіологічними і емоційними показниками і за тим, наскільки швидко люди повертаються до рівня нормальної активності від стресу. Довготривалі поліпшення впливають на психологічне благополуччя сім'ї, покращення її соціального функціонування.

Проблема ефективності будь-якого копінг-стилю до кінця не досліджена. Справа в тому, що ті засоби поведінки, які ефективні в одних ситуаціях, можуть не працювати в інших. Наприклад, відомо, що відновлення емоційного балансу за допомогою пасивних стратегій (стратегій не через вирішення проблеми) використовується більш інтенсивно, якщо джерело стресу незрозуміле і особистість не володіє знаннями, уміннями або реальними можливостями зменшити його. Використання проблемно-орієнтованого копінга в абсолютній ситуації, що не піддається контролю, також виявляється малопродуктивним, виснажує ресурси [6].

Рівень і якість подолання життєвих труднощів залежать від того, наскільки успішно функціонує сім'я, тобто від того, як вона виконує свої головні функції. Функції сім'ї – це діяльність сім'ї, спрямована на задоволення потреб її членів і суспільства в цілому. Нормально функціонуюча сім'я – це сім'я, яка забезпечує необхідний мінімум добробуту, соціального захисту та розвитку її членів. Дисфункціональна сім'я – та, в якій виконання функцій виявляється порушеним, внаслідок чого виникають передумови для проявів різного роду стресорів.

У поняття «неблагополучна сім'я» немає чіткого визначення в науковій літературі. Вживаються синоніми цього поняття: «деструктивна сім'я»; «дисфункціональна сім'я»; «сім'ї групи ризику»; «негармонійна сім'я» [6].

Розрізняють такі типи неблагополучних сімей: педагогічно некомпетентна; конфліктна; аморальна; асоціальна.

Дослідження Т. Л. Крюкової, М. В. Сапоровської, Є. В. Куфтяка дають нам таку модель поведінки, яка допоможе впоратися зі стресом в сім'ях з нормальним і порушеним функціонуванням. Данні табл. 1. містять узагальнений порівняльний аналіз особливостей копінг-поведінки дітей та батьків сімей з нормальним та порушеним функціонуванням за Т. Л. Крюковою, М. В. Сапоровською, Є. В. Куфтяком.

Таблиця 1.

Узагальнена порівняльна таблиця особливостей копінг-поведінки дітей та батьків сімей з нормальним та порушеним функціонуванням за Т. Л. Крюковою, М. В. Сапоровською, Є. В. Куфтяком

Сімейні параметри	Функціональна сім'я	Дисфункціональна сім'я
Ідентифікація стресора	Чітке, стресор приймається	Нечітке, негативне
Локус проблеми	Це справа всієї сім'ї	Це справи однієї людини
Підхід до проблеми	Рішення	Обвинувачення інших
Терпимість один до одного	Висока	Низька
Участь та турбота	Прямі, явні	Непрямі, неявні
Спілкування	Відкритість	Відхід у себе, закритість
Згуртованість	Висока	Низька
Сімейні ролі	Гнучкі	Жорсткі
Використання ресурсів	Повне	Неповне
Насильство	Ні	Присутня
Вживання алкоголю, наркотиків	Рідко	Часто
Наявність лідера	Один лідер або рівність	Відсутність лідера, «параліч рішень»

Однак слід зазначити, що не завжди сім'я, яка відчуває стрес, вдається до копінг-поведінки, в основному домінує захисна поведінка. Такі психотерапевти, як А. Я. Варга, А. І. Захаров, А. С. Співаковська, Е. Г. Ейдемільер і В. Юстицькіс, описують умови, за яких сім'я у важких життєвих ситуаціях схильна використовувати швидше механізми психологічного захисту, ніж механізми свідомого подолання. Найчастіше сім'я використовує дисфункціональні стабілізатори рівноваги сімейної системи. На думку А. Я. Варги, такими непродуктивними стабілізаторами можуть стати: діти, хвороби, порушення поведінки (наприклад, циклічність подружніх зрад і фізичного насильства) [2]. У деяких сім'ях батьки не сваряться тільки тоді, коли дитина хворіє. Напад астми може виникати у дитини як несвідомо засвоєна закономірність, при найменших ознаках сварки. Якщо ця захисна поведінка довгий час є стабілізатором сімейної системи, відокремлення від батьків у підлітковому віці відбувається дуже важко і болісно [2].

Існують загальнозначущі фактори, що стабілізують сімейну систему і зменшують вразливість сім'ї від стресу. За даними вітчизняних і зарубіжних дослідників (Д. Брайт, Ф. Джонс, Д. Майєрс, А. С. Співаковська, Е. Г. Ейдемільер, В. Юстицькіс), до них відносяться соціальний і професійний статус, вирішення проблеми шляхом опанування, взаємна підтримка в родині і підтримка тих людей, з якими пов'язані будь-якою діяльністю (подружні пари без дітей). У сім'ях з дітьми-дошкільнятами та школярами важливим є фактор релігійності (віра), підтримка оточення і пристосування до більш широкої соціальної групи, частиною якої вони себе відчувають. Сім'ї з підлітками використовують інші фактори: статус і дохід, взаємна підтримка сім'ї і чоловіка (дружини), внутрішні згуртованість сім'ї, підтримка більш широкою соціальною групою. І нарешті, сім'ї без дітей досягають стабілізації за рахунок внутрішньої згуртованості сім'ї та підтримки оточення, з яким їх пов'язує якась діяльність [5].

Факторами стійкості сім'ї до стресу є: загальні

завдання по вихованню дітей, наявність роботи, задоволеність членів сім'ї своєю діяльністю, спільні інтереси і справи, поділ цінностей, у тому числі духовних, любов і вірність один одному, відповідальність за родину. Крім того, велике значення мають: уміння членів сім'ї вирішувати проблеми; налагоджене спілкування; задоволеність взаємовідносинами та рольовою структурою в сім'ї; соціальна підтримка (найчастіше від батьків до дітей); добре здоров'я; опора на себе і близьких родичів.

У проблемі дослідження сім'ї в ситуації подолання важких життєвих подій має значення той фактор, чи є проблеми реально важкими, чи тільки сприймаються як важкі. У кожному випадку, вони виступають як стресори і впливають на адаптивність функціонування кожної людини і сім'ї в цілому. До нормативних стресорів, або звичайних щоденних труднощів, найчастіше сім'ї відносять труднощі в таких сферах, як матеріальне забезпечення, здоров'я, виховання дітей, переїзди, зміна житла, міжособистісні стосунки.

Успішність подолання сім'єю труднощів пов'язана зі ступенем задоволення стосунками в сім'ї та узгодження ціннісних орієнтацій подружжя. Чим більше задоволення взаєминами в родині, тим більше виражений ефективний або орієнтований на вирішення проблем копінг. Проте у подружжя зі значними подібностями ціннісних орієнтацій проявляється лише тенденція до вибору подібних копінг-стратегій проблемно-орієнтованої спрямованості. Залежно від віку подружжя та стажу сімейного життя збільшується виразність емоційно орієнтованого копіngu, а подружжя у віці до 30 років істотно частіше долають труднощі за допомогою уникнення (соціального відволікання, захопленість новинами у світі, новинками електроніки тощо) [4].

У нашому теоретичному дослідженні складно узагальнити вплив всіх можливих факторів ризику на особливості впливу сімейного виховання на розвиток захисних механізмів особистості дитини, уразливості до стресу і подолання його сім'єю, з'ясувати, як вони

сприяють або перешкоджають добрій адаптації та благополуччю сім'ї.

Слід зазначити, що усвідомлення батьками своєї ролі в генезі проблем дитини піддається активній дії витіснення, опору та інших захисних механізмів. Форма звернення до спеціаліста з боку батьків, яке можна розглядати як прохання виправити стосунки з дитиною, яка раптово змінилася в гірший бік, являє собою, по суті, спробу компенсації батьками негативних переживань, які пов'язані з актуальним протиріччям на рівні їх розуміння ситуації. Наслідком конфлікту, що виникає між дитиною та батьками, є нездатність батьків виробити адекватні (тобто такі, що враховують в однаковій мірі власні потреби і потреби дитини) адаптивні (засновані на конгруентних зв'язках внутрішнього світу бажань і потреб і універсума реальності) стратегії взаємодії з дитиною. Врешті-решт це і призводить до усвідомлення того, що в стосунках батьки-діти існують проблеми.

Назвемо деякі демографічні, соціальні та соціально психологічні загальноукраїнські тенденції, що неоднозначно впливають на успішність / неуспішність поведінки сім'ї, що долає стрес:

- розповсюдження (зростання кількості) сімей лише з однією дитиною;
- тривалий та міцний зв'язок з батьківською сім'єю, посилення залежності батьків від дітей у пізньому віці у зв'язку з недостатньо розвиненими соці-

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович // Вопросы психологии. – 1979. – №4. – С. 23–34.
2. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия: курс лекций / А. Я. Варга. – М.: Речь, 2001. – 144 с.
3. Зейгарник Б. В. Патопсихология: учебник для бакалавров / Б. В. Зейгарник. – 3-е изд. перер. и доп. – М.: Юрайт, 2013. – 307 с.
4. Кляйн М. Эмоциональная жизнь ребенка // Психоанализ в развитии: Сб. переводов / Сост.

REFERENCES

1. Bozovic, L. I. (1979). Etapy formirovaniia lichnosti v ontogeneze [Stages of development of personality in ontogenesis]. *Voprosy psikhologii – Issues of psychology*, 4, 23–34 [in Russian].
2. Varga, A. Ya. (2001). *Sistemnaia semeinaia psikhoterapiia – Systemic family therapy*. M.: Speech [in Russian].
3. Zeigarnik, B. V. (Ed.) (2013). *Patopsikhologia [Patopsychology]*. M.: Yurait [in Russian].
4. Klein, M. (1998). *Emotsionalnaia zhizn rebionka [The Emotional life of the child.]* Psychoanalysis in development: [a book of translations, A. P. Poroshenko,

альними програмами в суспільстві;

- повна зайнятість обох батьків, висока зайнятість матерів (мати, яка працює, проводить з дитиною в середньому 1,5 години на добу);
- зміна пріоритетів сім'ї та роботи: у соціалістичному суспільстві передбачалося, що головне відбувається не в сім'ї (пріоритет роботи), тепер значення сім'ї зростає;
- сімейне двовладдя: проблеми з лідерством у сім'ї (формальне лідерство чоловіка і неформальне дружини), і як наслідок роз'єднаність у цілях і стилях виховання дітей;
- поширення «свідомого» батьківства в молодих сім'ях;
- відродження інтересу до сімейної історії, сімейного дерева не як просто генеалогічне хобі, а як потреба у відновленні сімейної культури, традицій, як звернення до ресурсу.

Таким чином, в умовах стресу психологічна адаптація людини відбувається за допомогою психологічного захисту і копінг-механізмів. Опановуюча поведінка, або копінг-поведінка, – це свідомо цілеспрямована поведінка на відміну від поведінки захисного характеру. Вона створює сімейну основу стійкості, доброї життєздатності, адаптивності. Копінг є стабілізуючим фактором, що допомагає родині здійснити психологічне пристосування під час переживання стресу.

А. П. Поршенко, И. Ю. Романов. – Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – С. 59–108.

5. Коваленко А. Б. Особистісний потенціал в опануванні важких життєвих ситуацій: проактивна взаємодія із середовищем / А. Б. Коваленко, Н. В. Родина // Психологія. – Одеса: Астропринт, 2009. – Том 14. – Вип. 17. – С. 54–65.

6. Никольская И. М. Психологическая защита у детей / И. М. Никольская, Р. М. Грановская. – СПб.: Речь, 2000. – 507 с.

I. Yu. Romanov. Ekaterinburg: Business book [in Russian].

5. Kovalenko, A. B. & Rodina N. V. Osobystisnyi pitentsial v opanuvanni vazhkykh zhyttievkykh sytuatsii [Personal potential in overcoming difficult life situations]. *Psikhohiia – Psychology*, (Vol. 14), Issue 17, pp. 54–65. Odesa: Astroprint [in Ukrainian].

6. Nikolskaia, I. M. & Granovskaia I. M. *Psikhologicheskaia zashchita u detei [Children psychological protection]*. SPb.: Speech [in Ukrainian].

Ульяна Владимировна Варнава,
кандидат психологических наук, доцент кафедры социальной работы,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
Дворянская 2, г. Одесса, Украина

МЕХАНИЗМЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ ЖИЗНЕННЫХ ТРУДНОСТЕЙ В СОВРЕМЕННОЙ СЕМЬЕ

В статье анализируются механизмы преодоления семейных трудностей. Совладающее с трудностями поведение, или копинг, – это сознательное целенаправленное поведение в отличие от поведения защитного. Именно

копинг определяет жизнеспособность, адаптивность семьи. Однако следует заметить, что он по-разному представлен в семье как в целом, так и у отдельных членов семьи. В основном, в отечественной психологии исследования копинга происходят на уровне эмпирического изучения некоторых его особенностей определенных контингентов или констатации того, как эти особенности соотносятся с отдельными индивидуально-психологическими или социально-демографическими характеристиками. В современной научной литературе сосуществуют многочисленные и во многом противоречивые теоретические концепции феномена копинг-поведения, а также терминологические определения этого феномена. Копинг является стабилизирующим фактором, который помогает семье осуществить психологическое приспособление во время переживаемого стресса. Это сознательное поведение направлено на активное изменение, преобразование ситуации, которая берется под контроль, или к которой приспособляется индивид, если ситуация не контролируется. Конструктивный (продуктивный) копинг обычно имеет позитивные последствия для семейного функционирования. Неэффективный (непродуктивный) копинг связан с преобладанием эмоциональных реакций на ситуацию, своеобразной «фиксацией» на них и проявляется в виде погружения в переживания, самообвинения, обвинения друг друга, привлечения одним членом семьи других в свое непродуктивное состояние. Уровень и качество преодоления жизненных трудностей зависят от того, насколько успешно функционирует семья, то есть от того, как она выполняет свои главные функции. Нормально функционирующая семья – это семья, которая обеспечивает требуемый минимум благосостояния, социальной защиты и развития ее членов. Дисфункциональная семья – та, в которой выполнение функций оказывается нарушенным, вследствие чего возникают предпосылки для проявления различного рода стрессоров.

Ключевые слова: Копинг-поведение, защитные механизмы, психологические особенности, семья.

Uliana Varnava,

*PhD (Candidate Degree in Psychology), Assistant Professor of Social Work Department,
Institute of Innovative and Postgraduate Education,
Odessa National University named after I. Mechnikov,
2, Dvorianska, Odesa, Ukraine*

MECHANISMS OF OVERCOMING LIFE DIFFICULTIES IN A MODERN FAMILY

The article analyzes the mechanisms of overcoming family difficulties. Coping mechanisms which may help to avoid family problems are analyzed. The coping capacity behavior, or coping, is conscious and targeted behavior in contrast to protective behavior. Coping means the viability and adaptation of the family members. However, in such case, the whole family or just family members can have different visions of coping. In the domestic psychology the coping researches occur at the level of the empirical study of some specific characteristics of certain contingents or at the level of acknowledgement of how these features are related to individual psychological or socio-demographic characteristics. In the contemporary scientific literature there is a large number of theoretical concepts on the phenomenon of coping behavior and also terminological meaning of this phenomenon, which are in many cases controversial. Coping is an effective stabilizing factor, which helps family to commit acts of psychological adaptation under conditions of stress. This conscious behavior is focused on active change, transformation of the situation, which is controlled or adapted to it, if this situation is out of control. Constructive (productive) coping often has positive implications for the family functioning. Destructive (unproductive) coping is always connected with the re-living of emotional responses to the situation, it represents a kind of «fixing» on them and it manifests itself in immersion into the problem, self-incrimination, exchanged accusations, also the engagement of one member of family in his unproductive condition. The level and the quality of coping skills to handle life's challenges depends on the success of family functions, i.e. on how this family performs its main function. A standard functioning family should provide the necessary minimum of human well-being, social protection and development for all family members. Destructive family is a family which has functional disorders and, consequently, provides a basis for different types of stress appearance.

Keywords: coping behavior, protective mechanisms, psychological characteristics, family.

Подано до редакції 13.08.2015